

УДК 070:82-1/9

РОЗТІКАННЯ ЖАНРІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ

Вікторія ЛОПАТИНА

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут Журналістики,
вул. Б. Грінченка, буд. 4, кв. 7, Київ, Україна, 01001,
e-mail: lopatina2006@ukr.net*

Розглянуто тенденції розвитку та прояви дифузії жанрів у різних виданнях, визначено їх відмінності та загальні риси. Останнім часом, з огляду на розвиток жанрів, виникла проблема і їхньої чистоти, тобто чи припустимо їхнє змішання, об'єднання, гібрид, – те, що отримало назву «дифузія жанрів». Цю проблему дослідники вирішують у різних ключах.

Ключові слова: жанр, дифузія, змішання, аудиторія, видання, газета, журнал, автор, стаття.

Журналістські жанри поділяють на три типи: аналітичні, інформаційні, художньо-публіцистичні. Кожний з цих типів має масу підвидів. Основних публіцистичних жанрів, включених в підручники, близько двох десятків. Плюс всілякі їхні види і гібриди, у тому числі «штучні» – безліч! Але і це ще далеко не всі жанри, які є в газетах. Сюди можна додати цілком журналістські жанри фотографії (портрет, репортаж, фотозвінучачення...) і публіцистичної графіки (карикатура, плакат). Власну групу жанрів, текстових і образотворчих, виводить на газетні смуги реклама. У інформаційно-довідкових рубрик свої жанри: рецепти, корисні поради, місячні календарі для садоводів... На літературних сторінках – вірші, оповідання, пародії, повісті і романи з продовженням, жанри критики і бібліографія.

І у власних жанрах виступає наука (в основному, гуманітарна), політика, філософія, релігія... «Продукція» практично всіх форм суспільної свідомості, потрапляючи в потік журналістської інформації, теж стає явищем журналістики і робить вплив на публіцистичну частину змісту газети. При цьому по-різному впливають на побудову і стиль власне журналістських текстів сусідство філософського есе і сусідство астрологічного прогнозу.

Саме тут з'являється «прокляте питання» про чистоту жанру. Прокляте – тому що якщо ідеальної чистоти жанру немає, то (з погляду дилетантів і дрімучих практиків) «все дозволено».

Цю проблему відзначав Шкловський: «Мені здається, чистих жанрів взагалі не існує, Правда, іноді яке-небудь жанрове явище закріплюється як класичне, тобто канонізується» [6].

Класичні зразки представлені в хрестоматіях за газетними жанрами. «Порядок

огляду світу» в них чітко дотриманий, наочний, зручний для вивчення. Але кращі журналістські твори, написані згодом, справді відрізняються від класичних зразків. «Чистими» були б жанри, незмінні в своїй досконалості, не відбивають тих змін, які постійно відбуваються в світі, застигли.

Але в світі нічого застиглого не буває. Все знаходиться в постійному русі і розвитку, і жанри у тому числі, тим більше що вони якраз і мають відображати цей рух. Для журналіста самим типом газети зумовлена можливість писати в одних жанрах і дуже рідко звертатися до інших. Від типу газети залежить також вибір між «парними жанрами», що мають схожі наочно-функціональні характеристики, але розглядають предмет у різних масштабах

- між нарисом і зарисовкою;
- рецензією і анотацією;
- огляданням і оглядом;
- фейлетоном і сатиричною реплікою;
- інформаційною кореспонденцією і заміткою.

Працювати переважно з більш лаконічними або, навпаки, з більш масштабними жанрами – вирішує «великий жанр» всієї газети в цілому.

Особливо у наш час зростає роль інформаційних жанрів, що зумовлене зростанням потоку інформації в світі і необхідністю подати її так, щоб вона запам'яталася, викликала певну реакцію і «працювала» в потрібному напрямі.

Саме в цих жанрах простежують появу усіх гібридних форм, викликану необхідністю суміщати інформацію з коротким аналізом, наданням точок зору на неї, досвідом і іншими формами. Це спричиняє появу підвидів і гібридів інформаційних жанрів.

«Всі жанрові явища (за Шкловським) містять в собі рухи, і тим самим вони суперечливі» [3, с. 89].

Що ж і куди в жанрових явищах рухається?

Передусім, звичайно, рухається саме життя. Відкриваються нові наочні грані дійсності. Доповнюються і ускладнюються інформаційні завдання. Одні (не головні) функції жанрів відмирають, висуваються інші. До старих способів вирішення пізнавальних завдань додаються нові, часто запозичені по сусідству – у науки, мистецтва... Ці рухи в кожному з жанроутворювальних чинників серйозно змінюють жанр в цілому, не «відкидаючи» його. Тоді йдеться вже про виділення особливого виду жанру. Або про змішування його з іншими жанрами.

Процес «гібридизації» детально показала В.В. Ученова на прикладі репортажу. На початку 80-х рр. відбувався помітний рух репортажу до аналітики. Тобто, звичайно, залишався і класичний, інформаційно-подієвий і пізнавальний репортаж. Але ще в 30-ті рр. до нього додалася міжжанрова форма - знамениті репортажі А. Кольцова («Три дні у таксі», «Сім днів в класі»), схожі одночасно і на нариси, і на статті. А через півстоліття у працях Р. Бочарова, Ю. Роста, В. Черткова й інших виділився вже особливий вид репортажу – аналітичний. Термін, втім, не прижився; сьогодні частіше говорять про «репортерське розслідування». Проте розслідування – не жанр, розслідування – метод, що відкриває шляхи до декількох жанрів: кореспонденції, проблемного нарису, статті.

Показувати, як відбувається подія, тепер краще вдається телебаченню. Очима телеоб'єктивів ми бачимо досить багато подробиць... і нерідко просто не встигаємо осмислити побачене. Газетні репортери зробили предметом своєї уваги явище, що стоїть за подією, проблему або рису вдачі людини. А це вже предмети інших жанрів. До показу додали обдумування, пояснення (а це вже інші завдання).

Як наслідок з'явилися гібриди, які самі автори за звичкою називали репортажами, а редакції нерідко представляли як нарис.

З'явився і дедалі більше розвивається новий жанр публіцистики – журналістське розслідування.

Найбільший успіх був в американських журналістів, коли вони знайшли, розкопали «уотергейтський скандал», який закінчився тим, що у відставку подав президент могутньої країни. Весь світ із захопленням стежив за ходом розслідування, розпочатого скромними працівниками газети.

У вітчизняній пресі жанр розслідування став активно розвиватися в сімдесяті роки. Всупереч строгим цензурним обмеженням, обходячи заборони ЦК КПРС або з їх мовчазної згоди, в «Літературній газеті» два десятиріччя друкувалися «Експерименти ЛГ», які були підтримані мільйонами читачів. Один з кращих свого часу журналістів «Літературної газети» А. Рубінов називав свої твори на ім'я методу – «операціями». Він проводив дослідницькі операції для вивчення гострих соціальних проблем. На цьому зазвичай спеціалізується стаття, а в статті використовуються сучасні методи наукового дослідження. Рубінов застосував метод, більш властивий природним наукам – експеримент. В процесі експерименту вчений веде спостереження, і Рубінов, спостерігаючи, показує читачеві хід експерименту як подію, тобто веде динамічний репортаж, насичений зримими деталями.

Зовнішня форма публікацій А. Рубінова – блискучих, оригінальних, дотепних – ближче до репортажу, а логічний стрижень, на якому тримався текст, відповідав Лого сюжету статті. При цьому поєднання різних жанрів в «Операціях» А. Рубінова було настільки ж гармонійним і природним, наскільки продуманим був процес проведення операцій.

Джин Робертс, у минулому редактор «Філадельфія інкуайерер» – однієї з найвідоміших американських газет, що спеціалізуються на розслідуваннях, сказав, що журналістське розслідування полягає не «в тому, щоб застати політика із спушеними штаньми або виявити окреме порушення закону, а в тому, щоб докопуватися до фактів, що лежать глибоко під поверхнею, щоб допомогти читачу в розумінні того, що відбувається в нашому складному світі.»

У більшості випадків журналістські матеріали не є справжніми розслідуваннями – наприклад, цікава стаття про те, як купити холодильник, репортаж про рішення, прийняте на засіданні суду, замітка з прес-конференції і навіть документ, отриманий від джерела внаслідок просочування інформації.

Висновки – обов'язковий елемент журналістського розслідування. Читачі хочуть знати суть досліджень, і обов'язок журналіста-розслідувача сказати їм про це, в усякому разі – в масштабах власного розуміння. І, звичайно, журналіст повинен представити читачам всі знайдені докази – виправдувальні і звинувачувальні [5].

Зовсім по-іншому виглядає злиття жанрів в тих випадках, коли автор діє наздогад, «за обставинами», без ясної мети: як наслідок – еkleктика, хаотично перемішані фрагменти і елементи різних жанрів, алогічність, строкатість стилю... Збовтати «коктейль зі всього» – зовсім не те ж саме, що виростити високоврожайний гібрид.

Теоретичний висновок зробила В.В. Ученова так: «Усвідомлюючи і творчо освоюючи процес розвитку жанрів, важливо не забувати, що за зовні наочними метаморфозами жанрів відбувається багатомірне поєднання, перетин і взаємодія методів журналістського пізнання, репортерського пошуку, прийомів дослідження, і саме в цих, захованих в глибині рядка, взаємодіях виявляються багато «секретів» еволюції традиційних жанрових форм» [3, с.89]. В.В. Ученова підкреслювала жанроутворювальну методу як вирішальну.

Років з вісім тому спостерігався бурхливий сплеск класичного пізнавального репортажу, аналітичний же – краса і гордість найбільших газет – неначе в землю пішов. Точніше – перейшов (вже і зовні) в розслідування – кореспонденцію, розслідування – статтю. Чому це відбулося? Час різко пришвидшив свій хід, події понеслися стрімко, не залишаючи можливості глибоко обдумувати їх. Відкрилися предмети, які раніше не належало помічати, і репортери кинулися в темні кути буття – влаштовувати для читача екскурсії по кублах наркоманів, салонах хіромантів, ринках живого товару, підвалам моргів... Та і самому читачу, утомленому від проблем, цікавіше стало видивлятися із сторони, ніж брати участь в полюванні за думкою.

Але при цьому мало-помалу почав воскресати дуже старий гібрид «репортаж-нарис, відомий ще з часів Гіляровського, коли журналістські розслідування заглиблювалися не в соціальний аналіз, а в спостереження людських типів і доль [2].

Зі збільшенням читацької аудиторії посилювався вплив на публіцистику з боку науки, що домінувала в своїх, але споріднених публіцистичних жанрах: теоретична стаття, огляд, історичний нарис тощо. Друга половина 80-х рр. взагалі виявилася часом «докторської публіцистики» – найбільш читаними авторами тоді були доктори історичних, економічних, філософських наук. Журнальні публікації М. Шмельова, Т. Заславської, Л. Абалкіна й інших слугували прикладом, задавали тон і газетній публіцистиці! А на початку 90-х рр. науку різко витіснила релігія (жанрів безліч – від пасторського послання і богословського трактату до проповіді і церковного календаря і окультизму (змови, гороскопи, пророцтва магів і екстрасенсів). Масова свідомість немов позадкувала назад, до більш архаїчних форм, при цьому не міг не змінитися загальний «порядок огляду світу». Дуже помітні зміни були на користь безладдя.

В журналістику заюшила збаламучена громадська свідомість, де змішувалися, пристосовуючись до можливостей і потреб вулиці, пережовані відомості із ЗМІ, стародавній марновірства, життєві подробиці, плітки, чутки, обривки міського фольклору... Прийшли усні жанри – анекдот, читацька «оповідь-бувальщина («випадки з життя» збирають і публікують зараз дуже багато місцевих газет. Великі видання, що претендують на статус якісних, протягом двох-трьох років віддавали тому хаотичному, пронизаному іронією стилю оповідання (і мислення!), що називається «стебом». Багато газет і до

цього дня захоплюються пустим базіканням на всі теми одразу, а бульварні – прямо-таки захлинаються стебом та «жовтими фактами» із життя зірок.

Мета їх – викликати інформаційне перевантаження, створити інформаційний шок, оглушити.

Нині попит на ці газети трохи знизився, публіка щораз більше надає перевагу реальним фактам і подіям. При цьому сам підбір фактів вже є виразом у прихованій формі думки журналіста і редакції).

Явище змішання різних жанрів, їх гібридизації, навмисного використання у стійкому сполученні, властивому стилю певного журналіста або видання, – називають дифузією жанрів.

Дослідник М.П. Черепанов говорить про явище «дифузії жанрів» як «поєднанні в одному творі двох жанрових структур» [4, с. 260]. Дослідник пише про можливість поєднання інтерв'ю із заміткою, що «дозволяє з необхідною визначеністю розкрити суть складного, нового явища» [4, с. 260]. При поєднанні огляду і інтерв'ю «узагальнення, які робляться в огляді, одержують переконливе підкріплення в інтерв'ю, узятих у державних діячів, громадськості тих держав, про політичні акції яких йдеться в огляді» [4, с. 260]. Даний факт внутрішньостильової сполучуваності жанрів свідчить про хиткі змістовно-сміслові межі жанру інтерв'ю, а «розвиток змісту жанру (при збереженні структури) – головний ресурс зростання пізнавальної цінності форм публіцистики, утилізації їх внутрішніх резервів» [4, с. 254].

З приводу психологічної основи дифузії жанрів, Н. В. Вакурова і Л. І. Московин пишуть: «В деякому розумінні можна сказати, що жанри походять один від одного, і це ріднить жанри творчості з біологічними видами. Генетична взаємоспадкоємність жанрів є віддзеркалення живої творчості реальних людей. Людям тісно зовні різноманітності в гострому бажанні відрізнятися один від одного, прагненні заявити про себе і своє неповторне «я». Але за основу зазвичай береться щось вже відоме. «Нове», будь то вид або жанр, легко заявляють про себе на арені історії, але завершення процесу – стабілізація і довге життя *de novo* виниклої форми (таксона) – визначається вже не автором, а зовсім у іншому місці і в інший час. Проте критик, як і автор, теж прагне самовиразитися, показати, що жанрів він знає більш за все і що, наприклад, найдрібніші відгалуження від майже вічного модернізму – зовсім не дур чергового божевільного, а цілком самостійні жанри.

На успадковувану від літератури систему жанрів накладається система стилів і способів творчого самовираження, що, у свою чергу, перетинається з різноманітністю спонукальних мотивів творчості. Один «творить» виключно строго те, що люди підхоплять і повторять, але вже у зв'язку з ім'ям «автора»–родоначальника. У такому разі роль зводиться фактично до пошуку необхідної істини людиною, що вже має певне положення. Інший будує текст у формі віддзеркалення внутрішнього світу образів мови його свідомості. У принципі, результат не зобов'язаний чому-небудь відповідати в реальному світі, але це може бути опис іносказання «типології ТБ–жанрів. В строгій науці здавалося б можливо уникнути художності, що не формалізується. Втім, для художнього твору цілком природно творче віддзеркалення не реального миру, а його емоційного сприйняття людиною. Так би мовити, подорож по лабіринтах свідомості» [1].

Як ця дифузія жанрів відображається в місцевих ЗМІ, ми покажемо в наступному розділі.

Теорія жанрів, яку створив і досконально розробив ще В.Б. Шкловський у своїх основних теоретичних положеннях, проблемах і перспективах, розвивається по шляху розвитку самих жанрів.

Як засвідчив досвід, жанр не застигає у жодному з видів, не зупиняється назавжди ні на одному з методів. Тому що рухається саме життя. Виникають різні підвиди, гібриди жанрів, їх з'єднання, нові форми. Особливо це стосується інформаційних жанрів, в яких необхідно з'єднати подачу інформації з поглядом, її оцінкою, коментарем. Значення такого роду інформаційного жанру особливо підвищилося у наш час, ознаменований початком війни США з Іраком, мозаїкою подій і думок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вакурова Н. В., Московин Л. И. Типология жанров современной экранной продукции : учебное пособие / Н. В. Вакурова, Л. И. Московин. – М. : Институт современного искусства, мастерская телевизионной журналистики, 1997.
2. Станько А. И. Журналистские расследования / А. И. Станько. – Ростов-на-Дону, 1997.
3. Ученова В. В. Метод и жанр: диалектика взаимодействия / В. В. Ученова // Методы журналистского творчества. – М., 1982.
4. Черпахов М. С. Проблемы теории публицистики / М. С. Черпахов. – М., 1973. – 269 с.
5. Чиликина Л. Новый жанр публицистики / Л. Чиликина // Журналистика. – 2000. – №8(38).
6. Шкловский В. Б. Тетива. О несходстве сходного : собр. соч. / В. Б. Шкловский. – М. : Худ. лит., 1974. – Т. 3.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2010

Прийнята до друку 31.01.2011

SPREADING GENRE UKRAINIAN PRESS

Viktoriya LOPATINA

*Kyiv National Taras Shevchenko University,
Institute of Journalism,
B. Grinchenko, Building Str. 4, Apt. 7, Kyiv, Ukraine, 01001,
e-mail: lopatina2006@ukr.net*

Research paper examines trends and implications of diffusion of genres in different editions, defines their differences and common features. Recently, in connection with the development of genres, there is a problem and their purity, or assume that their mixture, union, hybrid – what some have called «diffusion of genres. Solve this problem by researchers in different keys.

Key words: genre, diffusion, mixing, audience, publication, newspaper, magazine, author, article.

РАСТЕКАНИЕ ЖАНРОВ В УКРАИНСКОЙ ПРЕССЕ

Виктория ЛОПАТИНА

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт журналистики,
ул. Б. Гринченко, д. 4, кв. 7, Киев, Украина, 01001,
e-mail: lopatina2006@ukr.net*

Научная статья рассматривает тенденции развития и проявления диффузии жанров в различных изданиях, определяет их отличия и общие черты. В последнее время, в связи с увеличением количества жанров, возникла проблема и их чистоты, то есть, допустимо их смешение, объединение, гибрид, – то, что получило название «диффузия жанров». Эту проблему исследователи решают в разных ключах.

Ключевые слова: жанр, диффузия, смешение, аудитория, издание, газета, журнал, автор, статья.